

Europejskie sacrum jutra

The Sacred in Tomorrow's Europe

Streszczenie

Architektura sakralna jako fenomen kulturowy od zawsze wyrażała i materializowała szczególne aspekty naszej cywilizacji. Odzwierciedlała wszechświat i jego kosmiczną harmonię. Stanowiła element wyróżniający się w krajobrazie, tworzyła znaki miasta informując o jego statusie.

Pytanie o kształt architektury sakralnej w przyszłości nie jest bezzasadne. W kontekście baumanowskiej tezy o tymczasowości i nietrwałości nawet najtrwalszej ze sztuk a także wielkiego kryzysu Kościoła, powrót do źródeł w postaci minimalistycznej skromności i prostoty prawie pozbawionej chrześcijańskich symboli czy dekoracji, wydaje się być realną szansą w świecie płynnej i pospiesznej cywilizacji konsumpcyjno-rynkowej. Sacrum uniwersalne to prawdopodobnie jedyny, możliwy do zaakceptowania model świątyni w wielokulturowej Europie bez granic.

Abstract

Sacral architecture as a cultural phenomenon has expressed and materialized particular aspects of our civilization since the dawn of time. It has reflected the universe with its cosmic harmony. It has made a distinctive element in the landscape creating landmarks and informing people on the status of a given city.

A question about the shape of sacral architecture in the future is not groundless. In the context of Zygmunt Bauman's thesis on the temporariness and fleetingness of even the most durable arts as well as the great crisis in the Church, a return to the roots in the shape of minimalist plainness and simplicity almost devoid of Christian symbols or decorations seems to be a realistic chance in the world of liquid, hasty consumerist and market-oriented civilization. The universal sacred is probably the only acceptable model of a temple in multicultural Europe without frontiers.

Słowa kluczowe: architektura sakralna, minimalizm, miejsce skupienia

Keywords: sacral architecture, minimalism, place of concentration

Architektura sakralna jako fenomen kulturowy od zawsze w niezwykły sposób wyrażała i materializowała szczególne aspekty naszej cywilizacji. Odzwierciedlała wszechświat i jego kosmiczną harmonię, zaś w kształt świątyni – w różnym stopniu uzależniony od względów doktrynalnych, specyficznych dla poszczególnych religii – wbudowywano najważniejsze prawdy wiary. Budowle sakralne stanowiły element wyróżniający się w krajobrazie dzięki swojej lokalizacji oraz wybitnym walorom estetycznym. W europejskiej tradycji to głównie wieże kościelne, obok zamków i ratuszy, tworzyły formy mocne w przestrzeni kulturowej zarówno wielkich miast jak i mniejszych miasteczek i osad. W sylwecie miasta występowała charakterystyczna kompozycyjna segregacja wyróżniająca w zależności od form i wysokości: dominanty, subdominanty i akcenty. Stanowiły one znaki miasta, jego wizytówki, nobilitowały je, informowały o statusie. Do dziś rozległe panoramy miast włoskich, francuskich czy niemieckich ozdobione koroną wież kościelnych stanowią główną atrakcję i cel podróży turystów z całego świata.

Współczesna świątynia utraciła prymat dominanty krajobrazowej, jej ranga urbanistyczna również osłabła. Postępująca od okresu oświecenia laicyzacja znacznie osłabiła rolę Kościoła zwłaszcza w krajach Europy Zachodniej. Obecne symbole władzy to obiekty władzy ekonomicznej – banki, towarzystwa ubezpieczeniowe, biura, siedziby korporacji, hotele. Wielki, triumfalny pochód archetypicznego wizerunku świątyni, trwale zakodowanego w świadomości zbiorowej, kończy imponująca barcelońska katedra Gaudiego – potem na arenę wkroczyli moderniści burząc stary porządek, nie widząc dlań miejsca w no-

Sacral architecture as a cultural phenomenon has expressed and materialized particular aspects of our civilization in an unusual manner since the dawn of time. It has reflected the universe with its cosmic harmony, whereas the most important truths of faith – depending on the doctrinal aspects, characteristic of individual religions, to various extents – were built into the shape of a temple. Sacral structures have made a distinctive element in the landscape owing to their location as well as outstanding esthetical values. In European tradition, church towers besides castles and town halls made most mighty forms in the cultural space of both big cities and small towns or settlements. The city silhouette was characterized by compositional segregation into dominants, subdominants and accents depending on the forms and heights. They acted as landmarks and show-cases which dignified a given city and informed people about its status. Up to this day, the extensive panoramas of Italian, French or German cities, crowned with their church towers, make the main attraction and the destination for tourists coming from all over the world.

The contemporary temple has lost the primacy of a landscape dominant – its urban rank has deteriorated, too. Secularization, which has been progressing since the Enlightenment, has considerably reduced the role of the Church, especially in Western European countries. The current symbols of power are objects related to economic potency: banks, insurance companies, offices, the headquarters of corporations, hotels. The triumphal parade of the archetypal image of a temple, fixed in collective awareness, finished with Gaudí's cathedral in Barce-

woczesnym mieście. Ruch Nowoczesny bowiem wypracował formy dla architektury świeckiej, budownictwo sakralne przejęło je znacznie później. Ponowna redefinicja i integracja języka form sakralnych we wszystkich jego skalach stała się bezdyskusyjną koniecznością. Dał na nią odpowiedź Wielki Corbu, papież modernizmu – tworząc swą tajemniczą świątynię na wzgórzu Haut-Lieu, nowoczesną a jakże „średniowieczną” w charakterze i nastroju.

Czy architektura współczesnych kościołów może być miejscem skupienia, stawiania najważniejszych, metafizycznych pytań na miarę potrzeb dzisiejszego człowieka? Jak na nowo zredefiniować przestrzeń sacrum w pospiesznej cywilizacji konsumpcyjno-rynkowej? Czy w korporacyjnej rzeczywistości nacechowanej niepewną sytuacją ekonomiczną, nietrwałością więzów międzyludzkich czy fobiami kreowanymi przez środki masowego przekazu, obiekt sakralny powinien konsolidować wspólnotę? A może raczej stanowić oparcie dla jednostki w indywidualnym poszukiwaniu Boga?

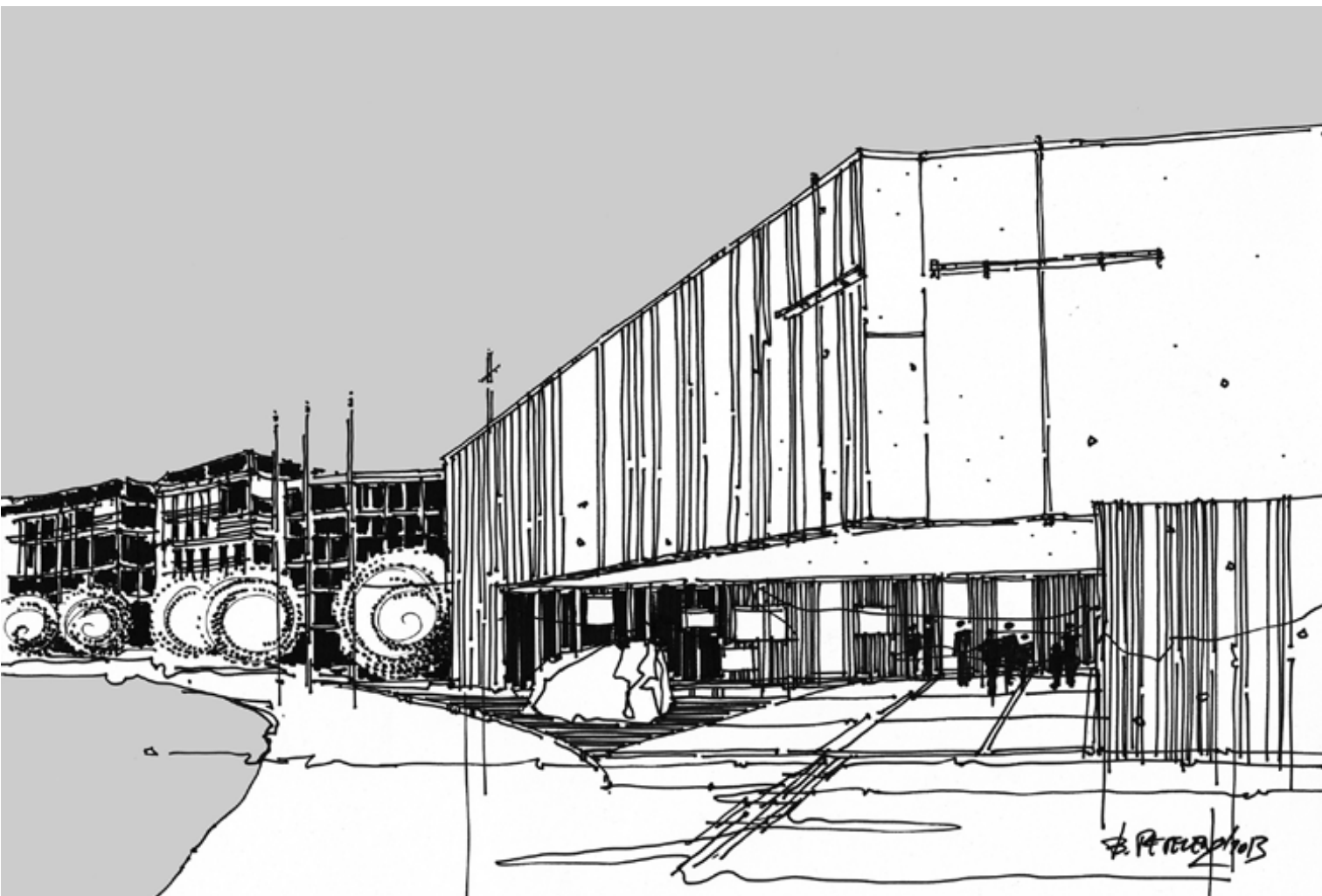
Znamienny znak naszych czasów to zacieranie, płynność granic. Efektem tego jest m.in. powstawanie świątyń „podwójnych”. W monachijskiej dzielnicy Riem, na miejscu byłego lotniska po-

lona; then modernists entered the scene to destroy the old order not seeing room for it in the modern city. The Modern Movement developed some forms for secular architecture; sacral construction adopted them much later. The redefinition and integration of the language of sacral forms in all its scales became an indisputable necessity. The Great Corbu, the pope of modernism, responded to it creating his mysterious temple on Haut-Lieu Hill – modern yet “medieval” in its character and mood.

Can the architecture of contemporary churches be a place of concentration meant for asking the crucial metaphysical questions adjusted to the needs of today's man? How to redefine the sacred space in hasty consumerist and market-oriented civilization? Should a sacral object consolidate a community in corporative reality characterized by an uncertain economic situation, fleeting interpersonal bonds and phobias created by the mass media? Or can it provide support for an individual in his/her search for God?

Fluid, thin borders make a sign of our times which results in the construction of “double” temples. In Munich's district of Riem, a small sacral complex came into existence in place of an airport¹. Its unusual structure is organized

il. 1. Centrum parafialne w Solar City, Linz, 2006; proj. Pointner Pointner Architekten / Parochial Centre in Solar City, Linz, 2006, designed by Pointner Pointner Architekten

wstał niewielki zespół sakralny¹. Tę niezwykłą strukturę organizują dwa dziedzińce, wokół których rozplanowane zostały kościoły: katolicki i protestancki, sale zgromadzeń, pomieszczenia biurowe oraz mieszkania dla kleryków. Trzeci dziedziniec – wejściowy spaja ze sobą te dwie odrębne części, a jego przedpole puentuje wysoka dzwonnica z delikatnie zarysowanym krzyżem. 12-metrowe, obłożone olśniewającą białą cegłą, mury opasują całość. Niezwykłość tego obiektu zawiera się w absolutnej prostocie, szczerości i minimalizacji środków wyrazu. Całości dopełnia sosnowy park zlokalizowany przed wejściem.

Bardziej ekspresyjne podejście, w duchu brutalizmu, przedstawia realizacja kościoła św. Marii Magdaleny we Freiburgu². Obiekt zlokalizowano w sercu nowego obszaru – dzielnicy Rieselfeld, na zachód od centrum miasta, w sąsiedztwie szkoły i niewielkiej hali sportowej. Trzynawowa, szarobetonowa, lekko ciosana pod różnymi kątami, pełna powietrza bryła kryje w sobie dwa kościoły – protestancki i katolicki. Katolicka część budowli zdaje się być większa, część protestancka ma swoje centrum po przeciwległej stronie. Środkowa nawa to wspólny hol wejściowy. Wysokie, aż do sufitu, ściany mogą być przesuwane z jednej strony na drugą – w zależności od potrzeby. Kiedy są otwarte – powstaje wielka, wspólna, łatwa w aranżacji i pełna światła przestrzeń ekumeniczna.

Jaki będzie kształt przyszłych kościołów? Trudno obecnie mówić o stylu czy jednolitej modzie. Ponowoczesność w ujęciu Baumana wydaje się być jednolitą miazgą zezwalającą na wszystko, ponieważ nie ma wartości, które mogłyby jeszcze zostać zniekształcone. To właśnie ponowoczesności Bauman przypisuje stopniowy zanik awangardy. Nawet jeśli coś wydaje się nowatorskie, to trwa w tym stanie bardzo krótko. Niegdyś, twarde kanony sztuki dawały szansę na powstawanie awangardy – dziś wszystko jest dopuszczalne, nie ma zasad czy granic, które artysta mógłby łamać. Współczesna sztuka i architektura jest w efekcie kolażem dziedzin, epok i gatunków.

Jednakże historia zwykle w sferze mody zatacza koło – teraz zatem w opozycji do groteskowego postmodernizmu i ekstrawaganckiego dekonstruktywizmu następuje powrót do form nieinwazyjnych i bezpiecznych, które sprawdzają się znakomicie zarówno w krajobrazie otwartym jak i w miejskich, skomplikowanych strukturach. Estetyka minimalizmu – jako powrót do źródeł w postaci harmonii, prostoty i czystości w duchu Carta Caritatis i doktryny Bernarda z Clairvaux – aplikowana w architekturze sakralnej stanowi znakomitą przeciwwagę dla spowszedniałego już kostiumu form eklektyczno-historycznych. Nurt ubogich, minimalistycznych kościołów tkwi korzeniami jeszcze w twórczości wielkiego Miesa, zaś twórcze poszukiwanie mistycyzmu i nastroju do kontemplacji w tym duchu dziś znalazło odzwierciedlenie w wielu realizacjach jak m.in.: ceglane Dominikuszentrum w monachijskiej dzielnicy Nordheide³, nowy kościół św. Franciszka w Regensburgu⁴, kościół wraz centrum parafialnym w niemieckim Völklingen⁵ czy kościół św. Franciszka w austriackim Steyr⁶. Podobne w swej prostocie i skromności powstały nowe kaplice u naszych czeskich sąsiadów w Cernosicach⁷ i Litomyšlu⁸.

Dzisiaj sfera sacrum jest wypychana z ludzkiej świadomości – desakralizacji ulegają nawet święta, zaś w wyniku słabnącej religijności kościoły w Holandii, Belgii, Francji, Niemczech czy Ir-

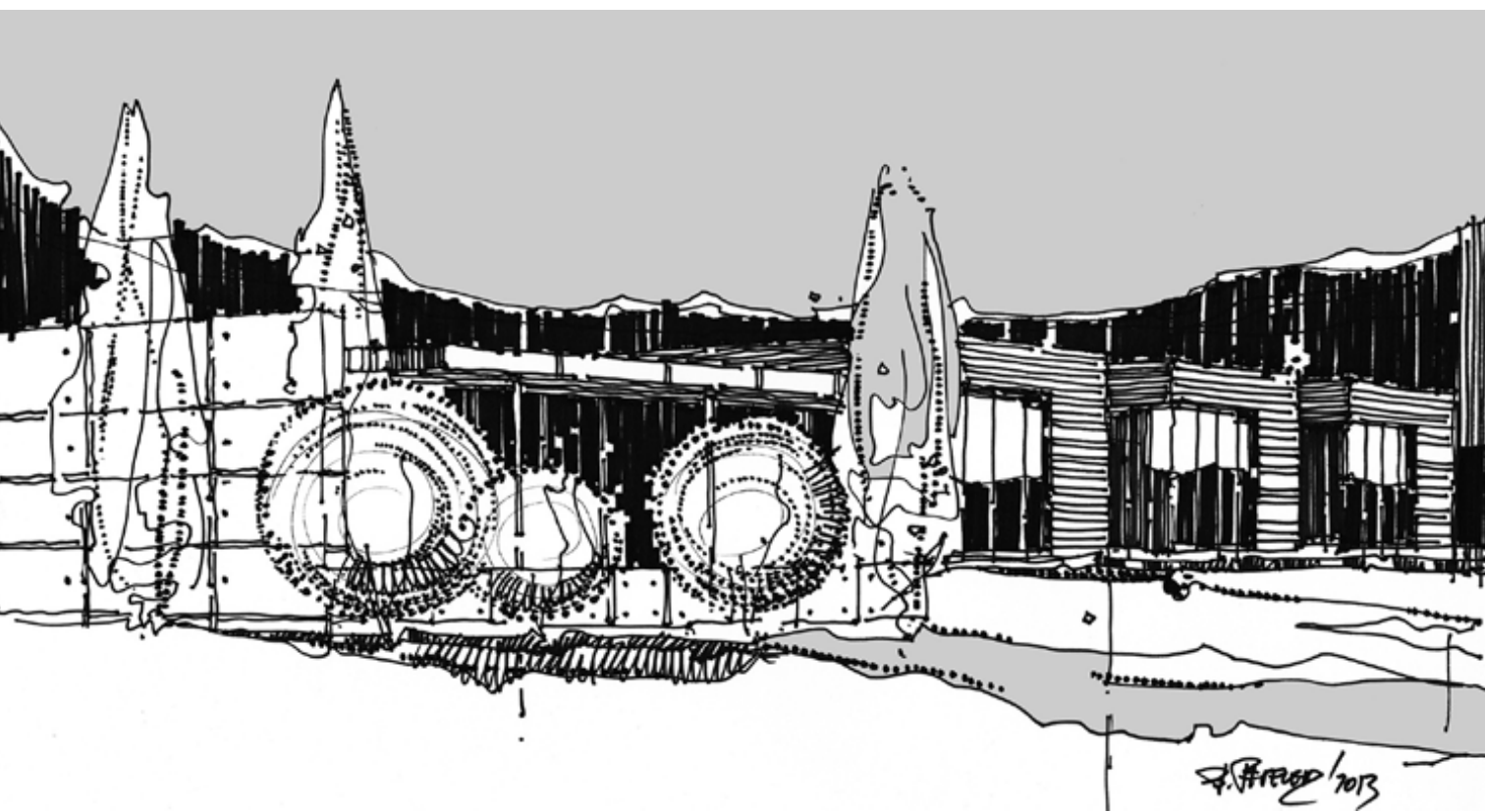
by two courtyards surrounded by a Catholic church and a Protestant one, assembly halls, offices and flats for the seminarists. The third entrance courtyard connects these two separate sections, whereas its foreground is highlighted by a tall belfry with a delicately outlined cross. Twelve-metre-tall walls, covered with dazzlingly white brick, enclose the whole layout. The unusualness of this object consists in its total simplicity, in the sincerity and minimization of the means of expression. The whole is complemented with a pine park located outside the entrance.

A more expressive approach in the spirit of brutalism is presented by the implementation of St. Maria Magdalena's Church in Freiburg². This object is located at the heart of a new area – the district of Rieselfeld – west of the city centre in the vicinity of a school and a little sports hall. This three-nave, airy volume of grey concrete, lightly hewn at various angles, hides two churches inside: a Protestant one and a Catholic one. The Catholic part of this structure seems larger, while the Protestant section has its centre on the opposite side. The central aisle acts as the shared entrance hall. The high walls can be shifted depending on the need. When they are opened, a vast, flexible ecumenical space full of light is formed.

How will future churches be shaped? These days, it would be difficult to talk about a specific style or fashion. Postmodernism in Bauman's depiction seems to be a uniform pulp which allows everything because there are not any values that could be distorted. The sociologist attributes the gradual decline of the vanguard to postmodernism itself. Even if something seems innovative, it remains in this state for a very short time. Once, the tough canons of art gave a chance of creating vanguard works; these days, everything is permissible so there are no principles or limits that an artist could violate. In effect, contemporary art and architecture make a collage of various domains, epochs and genres.

However, history usually describes a circle in the sphere of fashion, therefore we are witnessing a return to unaggressive and safe forms in opposition to the grotesque postmodernism and the extravagant deconstructionism. Such forms turn out to be very useful both in an open landscape and in complicated urban structures. The esthetics of minimalism – as a return to the sources in the shape of harmony, simplicity and purity in the spirit of Carta Caritatis and the doctrine of Bernard of Clairvaux – applied in sacral architecture makes excellent counterbalance to the commonplace costume of eclectic historical forms. The trend of poor, minimalist churches is rooted in the grand Mies' creations, while the creative search for mysticism and a contemplative mood in this spirit is reflected in numerous implementations, such as the brick Dominikuszentrum in the district of Nordheide in Munich³, St. Francis' new Church in Regensburg⁴, a church with a parochial centre in Völklingen, Germany⁵ or St. Francis' Church in Steyr, Austria⁶. New chapels characterized by similar simplicity and plainness were constructed in Cernosice⁷ and Litomyšl⁸, the Czech Republic.

These days, the sacred sphere is superseded from human consciousness – even festivals are desecrated, while churches in the Netherlands, Belgium, France, Germany

il. 2. Centrum parafialne z kościołem Serca Jezusowego w kontekście zabudowy osiedla mieszkaniowego; Völklingen-Ludweiler, 2006; proj. Lamott+Lamott Architekten BDA / Parochial Centre of the Sacred Heart, Völklingen-Ludweiler, 2006, designed by Lamott+Lamott Architekten BDA

landii zmieniają swoje przeznaczenie. Charakterystycznym zjawiskiem jest masowe zamykanie kościołów – świątynie wystawiane są na sprzedaż, a następnie adaptowane na lofty, galerie czy sale koncertowe. To również potwierdzenie baumanowskiej tezy o tymczasowości i nietrwałości nawet najtrwalszej ze sztuk. Szczytową manifestacją tego zjawiska jest holenderski „Transparent Church” autorstwa Franka Losa – mobilny, przezroczysty, dmuchany kościół, w którym wprawdzie mszy się nie odprawia, ale pełni rolę miejsca skupienia czy salonu dyskusyjnego na imprezach, festiwalach, a nawet uroczystościach prywatnych. Z drugiej strony, w kontekście „płynnego lęku” wobec rozkładu kodeksów etycznych, słabnięcia autorytetów i pozornej wolności, tym bardziej rozpaczliwie poszukujemy sensu życia, harmonii, czegoś trwałego, bezpiecznego i niezmiennego. Niewątpliwie do dziś nie powstał jednoznaczny, posoborowy nowoczesny język symboli dla architektury sakralnej. Być może już nie powstanie. Stąd twórcze poszukiwanie nowych form wyrazu dla rzeczywistości alternatywnej do dnia powszedniego owocuje powstaniem kościołów, kaplic czy raczej „miejsc skupienia” prawie pozbawionych chrześcijańskich symboli czy dekoracji – raczej w duchu modernistycznego minimalizmu. Absolutną wirtuozerię w swej prostocie osiągnął Renzo Piano przy współpracy architekta krajobrazu Michela Corajoud, którzy zaprojektowali nowe centrum religijne i konferencyjne dla zwiedzających wraz z klasztorem dla

or Ireland change their role as a result of the weakening religiousness. A characteristic phenomenon is the mass closedown of churches – temples are put up for sale and then adapted to lofts, galleries or concert halls. It also confirms Bauman's thesis on the temporariness and fleetingness of even the most durable arts. The most impressive manifestation of this phenomenon is the Dutch “Transparent Church” designed by Frank Los – a mobile inflatable structure which does not offer any masses but acts as a place of concentration or a debating salon during various events, festivals or even private ceremonies. On the other hand, in the context of “liquid fear”, in the face of the corruption of ethics codes, the weakening authorities and apparent freedom, we desperately seek for the meaning of life, harmony, for something permanent, safe and unchangeable.

Undoubtedly, an unambiguous, post-conciliar modern language of symbols for sacral architecture has not been created so far. Perhaps it will never come into being. Thus, the creative quest for new forms of expression for reality alternative to everyday life results in the construction of churches, chapels or rather “places of concentration” in the spirit of modernist minimalism almost devoid of Christian symbols and decorations. Renzo Piano reached absolute virtuosity in simplicity while cooperating with the landscape architect Michel Corajoud. They designed a new religious and conference visitor centre with St. Clare's Convent in Ronchamp. The whole in the form of low concrete fanlike pavilions, a system of sculpted stairs, walls, paths, ramps and terraces is discreetly composed into a slope. The dialogue between the present time and the nearly sixty-year-old architectural icon was established

klarysek w Ronchamp. Całość w formie niskich, betonowych, wachlarzowo ułożonych pawilonów, systemu rozrzużbionych schodów, murów, ścieżek, ramp i tarasów dyskretnie wkomponowano w zbocze wzgórza. Dialog współczesności z blisko 60-letnią ikoną architektury nawiązano w sposób mistrzowski, nie naruszając struktury wnętrza krajobrazowego zapisanego już trwale w naszej świadomości zbiorowej.

Także prostota i skromność megalitycznej wieży-kaplicy brata Klausa w Mechernich-Wachendorf P. Zumthora czy nowej, białej kaplicy w klasztorze trapistów w Novym Dworze J. Pawsona⁹, prawie pozbawionych detalu i chrześcijańskich symboli nie pozostawiają wątpliwości – to sacrum uniwersalne. Podobnie jak w białej kaplicy Corbusiera następuje tu pełne i pierwotne doświadczenie estetyczne wywołujące niezwykle wzruszenie. I prawdopodobnie takie będzie sacrum w przyszłości – jedyny, możliwy do zaakceptowania model świątyni w wielokulturowej Europie bez granic.

PRZYPISY:

- ¹ Centrum parafialne w Riem, Monachium, proj. Florian Nagler Architekten, 2005.
- ² Kościół św. Marii Magdaleny, Freiburg, proj. Kister Scheithauer Gross Architekten, 2004.
- ³ Dominikuszentrum, Monachium; proj. Meck Architekten, 2008.
- ⁴ Kościół św. Franciszka, Regensburg, proj. Königs Architekten, 2004.
- ⁵ Centrum parafialne Najświętszego Serca, Völklingen – Ludweiler, proj. Lamott + Lamott Freie Architekten, 2001.
- ⁶ Centrum parafialne wraz z kościołem św. Franciszka, proj. Peter i Gabrielle Riepl Resthof, Steyr, 2001.
- ⁷ Kaplica modlitewna wraz centrum parafialnym, Cernosice, proj. Zdeněk Fránek Architects, 2010.
- ⁸ Kaplica modlitewna wraz centrum parafialnym, Litomyšl, proj. Zdeněk Fránek Architects, 2010.
- ⁹ Rozbudowa klasztoru trapistów, Nový Dvůr, John Pawson, 2004.

BIBLIOGRAFIA:

- [1] Bauman Z., *Kultura w płynnej nowoczesności*, Warszawa 2011.
- [2] Gutowski B., *O potrzebie nowego widzenia architektury sakralnej*, „Artifex”, nr 1/2000.
- [3] Wąs C., *Antynomie współczesnej architektury sakralnej*, Wrocław 2008.

in a masterly manner without distorting the structure of this landscape enclosure which is fixed in our collective awareness for good.

The simplicity and plainness of Brother Klaus' megalithic tower chapel designed by P. Zumthor in Mechernich-Wachendorf or the new white chapel designed by J. Pawson at the Trappist Monastery in Nový Dvůr⁹, almost devoid of detail and Christian symbols, leave no room for doubt – this is the universal sacred. Just like in Corbusier's white chapel, one is given a complete and primal esthetical experience which arouses an extraordinary emotion. The sacred of the future will probably appear like that – the only acceptable model of a temple in multicultural Europe without frontiers.

ENDNOTES:

- ¹ Parochial centre in Riem, Munich, designed by Florian Nagler Architekten, 2005.
- ² St. Maria Magdalena's Church, Freiburg, designed by Kister Scheithauer Gross Architekten, 2004.
- ³ Dominikuszentrum, Munich, designed by Meck Architekten, 2008.
- ⁴ St. Francis' Church, Regensburg, designed by Königs Architekten, 2004.
- ⁵ Parochial Centre of the Sacred Heart, Völklingen – Ludweiler, designed by Lamott + Lamott Freie Architekten, 2001.
- ⁶ Parochial centre with St. Francis' Church, designed by Peter and Gabrielle Riepl Resthof, Steyr, 2001.
- ⁷ Prayer chapel with a parochial centre, Cernosice, designed by Zdeněk Fránek Architects, 2010.
- ⁸ Prayer chapel with a parochial centre, Litomyšl, designed by Zdeněk Fránek Architects, 2010.
- ⁹ Extension of the Trappist Monastery, Nový Dvůr, designed by John Pawson, 2004.

BIBLIOGRAPHY:

- [1] Bauman Z., *Kultura w płynnej nowoczesności*, Warsaw 2011.
- [2] Gutowski B., *O potrzebie nowego widzenia architektury sakralnej*, "Artifex", no. 1/2000.
- [3] Wąs C., *Antynomie współczesnej architektury sakralnej*, Wrocław 2008.